

BUTLLETÍ

DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

CLUB ALPÍ CATALÀ
CLUB D'ESQUÍ DE CATALUNYA

SUMARI: Una nova via al Pedraforca, per BERNAT BOIXEDA I MONTCAU.—Excursió a Eivissa, per FRANCESC BLASI I VALLESPINOSA.—Historial del Castell i

Quadra del Vallparadis, de Terrassa, per S. CARDÚS.—Costums muntanyencs, per JOAN AMADES I GELATS.—Crònica.—Bibliografia.

Una nova via al Pedraforca

(Ascensió a la paret nord del Gat per la canal Homedes)

«A la bona memòria de l'amic en Francesc Homedes»

ERA un capvespre del mes d'agost, com diàriament ens trobàvem amb l'Homedes i comentàvem encara els frescos records de les passades vacances d'estiu, quan decidírem per a una data propera anar al Pedraforca per tal d'intentar l'escalada a la paret nord del Gat.

Jo, uns dies més tard, comunicava a l'amic Albareda aquest propòsit, el qual amic, sense fer-se pregar gens, es brindà a acompanyar-nos amb el seu modest Talbot. Això féu que en un dia i mig ens decidíssim, i ja documentats en el poc que ens fou possible sortíem de Barcelona, la tarda del 7 de setembre, els tres companys en direcció a Bergà, Guardiola, fins a Sant Julià de Vallcebre, punt final de la carretera que ha d'unir el Berguedà amb la Seu d'Urgell.

Durant el viatge l'Homedes i jo poguérem comprovar que amb un xofer com l'Albareda podíem anar tranquils i dipositàrem la nostra confiança a les seves mans, i ens dedicàrem a comentar futures ascensions. Recordo que, en passar per Monistrol, en contemplar les boniques agulles del Montserrat, l'Homedes em va dir assenyalant el cavall Bernat, que s'alçava orgullós al mig de la

mntanya: «Tal com el veus, dintre poc temps també caurà, com demà ho farà la Canal del Gat». I, ell no sospitava que no el veuria mai més...

Una petita *panne* a pocs quilòmetres de Sant Julià, ens féu perdre un bon temps, la qual cosa ens obligà a fer el camí fins a Sal-des en plena foscor, on arribàrem ja ben entrada la nit.

Avui els tres som matiners. Tan pon punt les primeres clarors del dia neixen nosaltres abandonem l'hostal de cal Ramonet, sense que ni tan sols la bona gent d'allí se'n donin compte, i pel camí que s'enfila entremig de l'espès bosc del Gresolet arribem, aproximadament a les cinc hores i mitja, a la Jaça dels Prats, des d'on gaudim d'una superba vista de tota la gran muralla. Mitja hora dedicada en aquest bonic prat mentre fem un petit piscolabis i contemplem detingudament la canal del Gat, que al davant nostre alça les seves rectes parets invencibles fins avui, malgrat un intent dels companys Peredejordi i Vilaret, del C. M. B., no portat a terme a causa d'accident d'un ells.

Després d'un xic de feina podem obtenir una cantimplora d'aigua d'una font propera a la Jaça i tot seguit continuem amunt i tra-vessem una gran tartera fins al peu de la Paret; allí poguérem comprovar que ja començava l'escalada i optàrem per encordar-nos, la qual cosa férem a uns vint-i-tres metres l'un de l'altre, amb l'Homedes de capdavanter, lloc que des de bon principi es brindà a ocupar. Decidírem seguir, tot el que ens fou possible, l'esquerda que ratlla la Canal del Gat i que ja de bon començament semblava força interessant. Comença l'Homedes a enfilar-se per la Canal que, formant un angle, puja recta amunt; les preses petites i escas-ses fan que ja en el primer tros esmercem uns trenta minuts per a guanyar trenta-cinc metres sense separar-nos de la Canal. Aques-ta es transforma ací en una gran placa llisa amb tendència a bal-ma i això fa que ja de principi haguem de desistir a seguir-la, però després d'uns minuts d'indecisió veiem que, pel costat Est, una insignificant cornisa es ratllava en la llisor de la paret i que amb precaució podríem arribar fins a una nova canaleta, que, vista d'ací, sembla la clau de l'escalada. És primerament l'Home-des el qui amb molt de compte va vençant-la pam a pam, i ha de fer unes fortes contraccions per a poder arribar fins a un bloc penjat en plena paret, d'un efecte imponent.

Venia ara el pas més delicat que trobaríem en tota l'escalada; jo m'havia juntat amb l'Homedes i al damunt nostre, una gran

llastra d'absoluta llisor s'alçava verticalment sense cap garantia d'accés. És completament assegurat com l'Homedes amb les puntes dels dits va obrint un camí que realment no hi existeix. Primerament, segueix uns dos metres cap a l'Oest, i després d'uns minuts d'incògnita veig que el seu cos s'enfila lentament fins que els meus ulls el perden de vista, i al cap d'uns moments, sense saber res, en preguntar-li què tal anava la cosa em contestà que l'assegurés fortament. Més tard, em feia saber que no trobava la més insignificant presa per cap costat i que la cosa era extraordinàriament seriosa pel qual motiu posaria un clau amb mosquetó per a seguretat en cas de caiguda. Ara li faltava vèncer una muralla completament llisa que mitjançant una ziga-zaga, tot just dibuixada en el perfil de la paret, pogué vèncer més tard, després d'unes forçades contraccions, fins que, finalment, quan ja esperava la caiguda d'un moment a l'altre, un crit de joia llançat per ell em feia saber que es trobava a uns quinze metres sobre meu, en un petit replà, on més tard ens enquibírem justament els tres. L'Albarreda, que feia més d'una hora que s'estava en un petit sobresortint prop de la canal central, i des d'on havia vist el pas efectuat per l'Homedes, em deia que havia estat del tot emocionant, cosa que més tard poguérem comprovar nosaltres mateixos.

Junts els tres dediquem uns quinze minuts a un nou piscolabis en un inclinat replà al mig de la paret. El sol estava ja força amunt i ni la més petita boira no tacava el mantell blau del cel, cosa que per a nosaltres era extraordinari, car en les passades vacances dels quinze dies que estiguérem a muntanya, els catorze, el mal temps ens sortia al pas una hora o altra. Sota nostre l'espaiós bosc del Gresolet s'anava quedant petit, i pel costat est les parets centrals del Pedraforca alçaven orgulloses llurs canals i cresteries verges encara de petjades humanes. Les serres del Cadí, que tenim davant, són força atractives i, ja més llunyà, el Puigllançada, que tan sovint anem a visitar, sobretot si la neu hi és abundant, ens recorda els dies d'hivern.

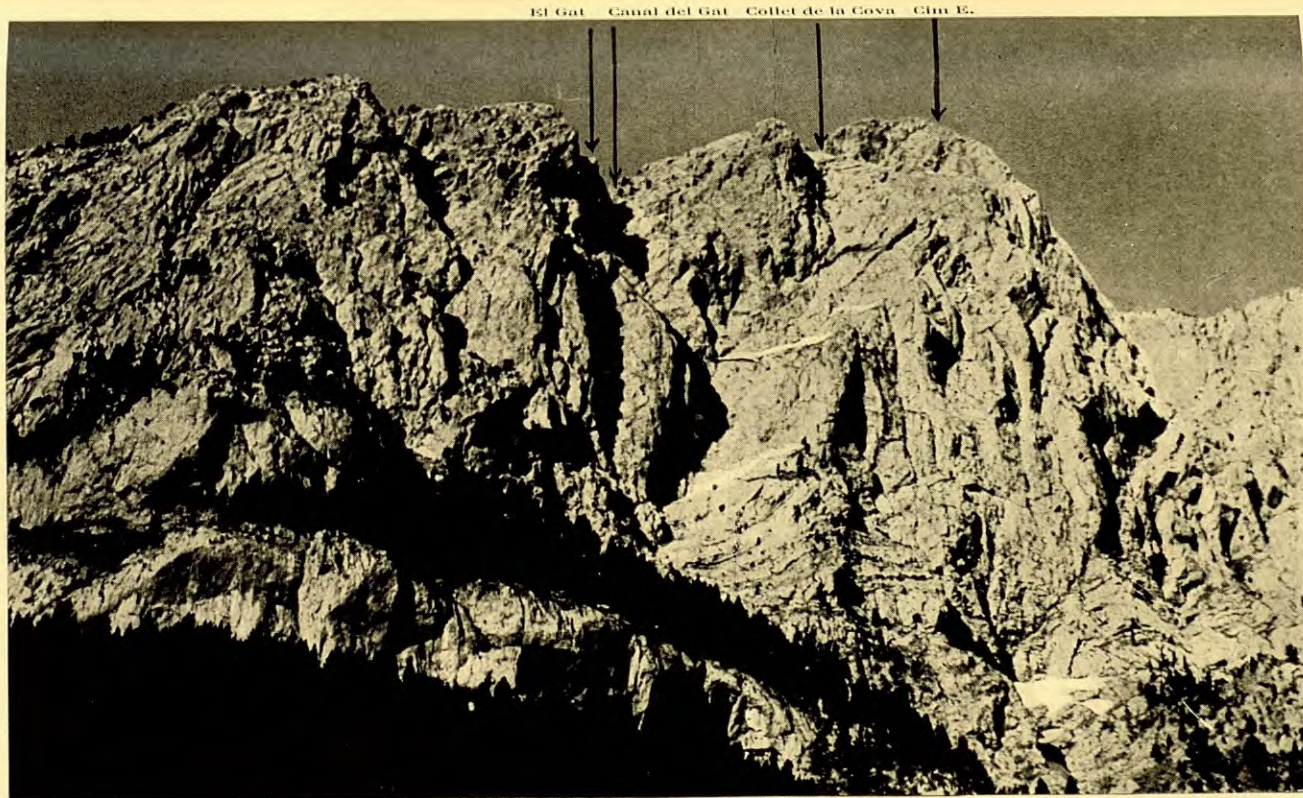
Seguim ara per una cornisa força acollidora que s'enfila pel costat esquerre, i per una aresta de molt efecte, però amb seguretat de preses, ens enfilem uns dos-cents cinquanta metres al final dels quals trobem novament l'esquerda que ratlla la Canal central. Una cornisa d'uns trenta metres s'alçava damunt nostre gairebé verticalment, i és amb molta precaució que l'anem vencent, puix que la més petita distracció podria ésser de fatals conseqüències per als tres; uns vint-i-cinc metres amunt arribem en una am-

pla cornisa foça inclinada cap a l'est, a la qual, per la seva semblança amb el Planell dels Diables de la Cresta del Diable, donem aquest nom. Continuem pujant per una gran llastra que s'enfila desesperadament fins a trobar una petita aresta inclinada cap a l'est, que ens proporciona uns moments força delicats per la seva manca de preses; uns metres més amunt anem seguint una canal que semblava dreçar-se directe al Gat i ens veiem obligats a emprar un clau amb mosquetó per a poder arribar a un petit pendís sortit al mig de la Canal i del qual fatalment ens recordarem sempre més.

El dia, que fins feia pocs moments havia estat esplèndid s'anava tapant considerablement a cada minut que passava; és per això que ens calia donar-nos pressa, perquè solament ens faltaven uns vint-i-cinc metres per a assolir el tan esperat cim. És amb la màxima rapidesa que m'ajunto amb l'Homedes per tal d'assegurar-lo en el tros final de l'escalada; aquesta, però, es presenta molt entretenguda. Una paret balma que s'alçava feroçment sobre meu féu que l'Homedes, malgrat la seva agilitat, hagués d'esmerçar-hi una bona estona; després seguí per una fissura d'efecte imposant, que anà guanyant a força de braços, i arribà sota els blocs que formen la silueta del Gat.

En el punt en què m'assabentava que havia arribat al cim, una forta tempesta d'aigua, acompanyada de sorollosos trons i llamps, començà a caure damunt nostre, i durant un espai de vint minuts haguérem de restar separats els tres en uns petits plecs sortints de la paret, fins que, aprofitant uns petits moments de calma, l'Albareda es juntà amb mi en el petit pendís que, pel poc espai de què disposem, ens era bastant molestós de poder-nos-hi instal·lar.

Amb la roca completament mullada per la granissada començo a pujar amb molta dificultat per la paret balma, fins que els núvols, que ja s'havien apoderat de la muntanya, deixen caure novament una furiosa cursa de llamps i trons, que impossibiliten del tot poder continuar i ensems m'obliguen a restar en la posició en què em trobava. Aviso l'Homedes que em cedeixi corda per a ajuntar-me amb l'Albareda, i em diu que ell també baixarà amb nosaltres. En aquests moments la tempesta és imponent. Tot just arribo al lloc on es trobava el company, una forta descàrrega elèctrica, caiguda al cim del Gat, il·lumina per uns segons tota la muralla, i de sobre nostre cauen uns grossos blocs de pedra, enmig dels quals veiem passar el

PARET DEL PEDRAFORCA DES DE LA JAÇA DELS PRATS

Ol. Estasen

Pla, pensat a la paret del gat, sota el pas de la gran zaina

Primera cornisa transversal de la canal del gat

cos crispat del nostre amic, que es precipita cap a l'abisme...

En una esquerdada d'un sortint de la roca esperem uns moments la forta sotragada de la corda, que no arriba a produir-se. No hi ha res a fer: Francesc Homedes, ja és mort.

Durant llarga estona continuà la tempesta, i més tard poguérem veure com les muntanyes properes estaven completament blanques de la pedra caiguda. Seguí plovent i decidírem passar la nit en aquesta insignificant pendent a vint-i-cinc metres del Gat.

Les últimes clarors del dia s'anaven perdent, i solament els xiscles de les gralles trencaven el silenci d'aquella solitud, ara aspra, trista i desolada...

Després de dotze hores inacabables, quan el fred i la humitat ja s'havien apoderat de nosaltres, un nou dia començava a néixer i per a nosaltres acabava la pitjor nit de la nostra vida.

De bon matí, continuem el tros final de l'escalada, avui força més redreçat que ahir, tal vegada pel nostre estat d'ànim. A pocs metres del cim veiem que la corda que hem anat seguint, i que havia assegurat el nostre company en tota l'ascensió, estava ben lligada en un pitó fortament clavat en una esquerdada de la paret. Al costat trobem també un martell i quatre claus amb mosquetó que ell portava: el fet de trobar la corda així, sembla que en disposar-se a davallar en rapel un llamp caigut al cim el va aombrar i el va precipitar paret avall. Tres metres més amunt, uns grans blocs de pedra ens assenyalen el punt final d'una nova via a la paret del Pedraforca. Havem arribat al Gat.

El sol, tot just acabat de sortir, calentava els nostres cossos freds encara de la nit passada, i és contemplant les fondes parets que tenim dessor, com ens fem càrrec de la grandiositat de la natura i del sacrifici que ha imposat en conquerir-la, i sobretot del sacrifici que és per a nosaltres haver-hi de deixar un company que tant estimàvem, i que tantes vegades hi havia gaudit, i que ara ja mai més no tornaria a veure-la.

És aquí on la imatge joiosa del company perdut se'ns revelà en el fons de la nostra imaginació, i hem d'esforçar-nos per a no plorar.

Sota un dels blocs, en un petit pedró, hem deixat una capseta de llauna amb uns fulls de bloc, dintre de la qual Francesc Homedes, primer guanyador del Gat, rebia l'homenatge de dos companys seus que sempre més el recordaran.

En dos doblades pel costat est ens situem a la bretxa del Gat i

tot seguit ens apressem a arribar a Saldes per donar compte d'allò que ens havia passat.

Uns dies més tard, gràcies a l'ajut d'uns companys seus i d'una colla d'abnegats socis del C. M. B., el seu cos fou trobat a uns cent metres del cim, al peu d'una canal, retingut per unes grosses pedres. Estava de cara avall, al marge de l'abisme, i voltat encara de la granissada caiguda diumenge.

Avui les seves despulles reposen al cementiri de Saldes, al peu de la figura altívola del Pedraforca, i al costat del que també fou company seu Antoni Ciurana, mort en un intent d'escalada a la paret nord del Pedraforca, el setembre del 1933.

Excursionistes: si mai en les vostres excursions passeu per aquest poblet, recordeu-vos que al seu cementiri reposen les despulles de dos companys vostres, Antoni Ciurana i Francesc Homenes. Per a ells us demano uns moments de recolliment.

Igual que en totes les escalades de certa envergadura, aquesta paret no deixa d'ésser per al grimpador que vulgui afrontar-la, una nova empresa on podrà posar a prova la seva tècnica i màxima atenció, car si bé només en quatre o cinc punts la dificultat arriba a un grau màxim des del començament fins a la fi hom ha de pensar en l'abisme que va quedant sota seu, i per poc que variï el camí seguit per nosaltres es pot trobar amb parets verticals, que l'obligaran forçosament a posar en pràctica els més delicats procediments d'escalada.

Creiem que hom pot comptar unes vuit hores i mitja per a efectuar tota l'escalada, que és l'horari aproximat que hi hauríem esmerçat nosaltres, si no s'hagués produït l'esmentat accident, tenint en compte que la nostra ascensió estava composta d'una cordada de tres individus.

En tota l'escalada solament hem deixat a la paret dos pitons: l'un, en el pas ziga-zaga, i l'altre, a tres metres del cim, sota mateix del Gat. Els dos estan fortament clavats i sobretot el primer pot ésser de molta utilitat en futures ascensions.

No cal dir que no s'ha d'emprendre aquesta escalada sense haver pres totes les precaucions degudes, o sigui, una bona quantitat de corda, claus, mosquetons, etc. Amb aquests estris i amb la constància dels nostres grimpadors és d'esperar que dintre poc temps la Paret Nord del Pedraforca serà vençuda per les seves vies més difícils.

BERNAT BOIXEDA I MONTCAU

Excursió a Eivissa

(Acabament)

A través de l'illa

Les manifestacions més pures de l'espiritualitat eivissenca, hom les troba a través del paisatge de l'illa. Un paisatge magnífic, que es deixa recórrer amb certa comoditat, perquè en el territori d'Eivissa les distàncies són curtes.

L'extensió d'aquest territori és de 572 quilòmetres quadrats. La màxima longitud és de 42 quilòmetres, i la màxima amplada, d'uns 20 quilòmetres. Està creuat per una bona combinació de carreteres, la més llarga de les quals només té 22 quilòmetres. Gairebé totes parteixen de la capital, la qual conté uns deu mil habitants, mentre tota l'illa en compta amb 38 mil.

El vent que bufa gairebé cada dia damunt aquesta illa i que a ciutat us omple de terra els nassos i la gola, al camp és profitós. A mercè de l'escampadissa que hi produeix, els arbres resten protegits de certes plagues agrícoles.

En realitat, la ciutat d'Eivissa esdevé la seu de tots els habitants de l'illa. Els diumenges hi acudeix tota la pagesia, i de 9 a 11 del matí és el moment més oportú per a contemplar les *emprendades* com es passegen pels carrers principals. En elles recolza gairebé tot el folklore eivissenc, bastant malmès d'uns quants anys ençà.

Les *emprendades* són camperoles riques, maques i joves, cada una de les quals llueix amb majestat el mirinyac de faldilla de colors obscurs, mocador de serrells a les espatlles i davantal esquitat de tons clars. El cap, cobert amb un mocador llampant, col·locat graciosament damunt d'uns cabells ben pentinats i amb rínxols a les orelles. Els duen lligats en trena llarga i gruixuda, que penja esquena avall fins traspassada la cintura ben cenyida. Aquesta trena acaba amb un llaç ampulós de colors sortits.

Tot l'abillament és de seda de la bona, d'aquella que recorda els nuviatges d'antany, traspassats de generació en generació per herència de família. Damunt el pit les *emprendades* llueixen un veritable i abundant aparador de joies, la majoria de les quals pro-

venen també dels avantpassats. Les que tenen compromís de matrimoni duen els dits de les mans coberts d'anells, que un cop casades reservaran per al primer part femella.

Davant aquestes dones bronzejades pel sol, de cara rodona enquadrada pel mocador, aire satisfet i molsudes de carns dóna bo de fer el badoc. Passegen a colles pels carrers moderns de la ciutat, tot rumbejant el cos apretat sota el gipó i balancejant les esplèndides i folgades faldilles atavellades, que pengen de rebotents malucs. Passegen amb prosopopeia l'or i l'argent lligat en un reguitzell de cadenes, penjols, creus i medalles, elegantment disposades en cercles penjants damunt d'un pit exuberant, que sosté un cap de picardia.

L'espardenya clàssica del país, lleugera i de punta graciosa, cobreix a mitges els peus de les *emprendades*, l'abillament típic de les quals esdevé d'un contrast lamentable al costat dels vestits moderns dels homes, i dels moderns i vaporosos de les ciutadanes. La típica vestimenta de l'eivissenc ha desaparegut, fins dels indrets més allunyats de la capital.

L'illa d'Eivissa, en general, té un contorn de costes altes i escarpades. Estan trencades de tant en tant per badies petites, que formen platges minúscules. El nom de Pitiuses prové de l'abundància de pins. Encara n'hi ha moltes extensions entremig de relleus accidentats, amb altures que no traspassen els 475 metres.

En aquests terrenys no plou gaire sovint. En el subsòl hi ha aigua a pocs metres de profunditat; per això, els camps apareixen gemats i les muntanyes sempre estan cobertes d'espessa capa de verd. Els pous supleixen les sèquies i altres conduccions d'aigua, perquè en tota l'illa només hi ha un riu i encara gens abundant.

Els principals conreus són els llegums i hostalisses. S'hi crien en abundància les figueres, oliveres i garrofers. És curiós d'observar la manera de criar aquests arbres, que adquireixen grandàries extraordinàries. A mesura que despleguen les seves branques, el pagès les apuntala amb una cura especial, amb el fi de permetre al dessota l'accés a les persones i al bestiar. Aleshores, els centenars d'arbres grandiosos així disposats, talment semblen esquelets d'envelats de festa major. Els ramatges no s'arrossegueu per terra, i aquesta esdevé més fàcil per als conreus. És terra de l'*Illa Santa*, anomenada així perquè no s'hi crien bèsties que facin mal; ni serps, ni insectes verinosos, ni escorpions.

Altrament, en aquest país s'observa una arquitectura molt es-

EIVISSA. SEGADORAS DE SANTA GERTRUDIS

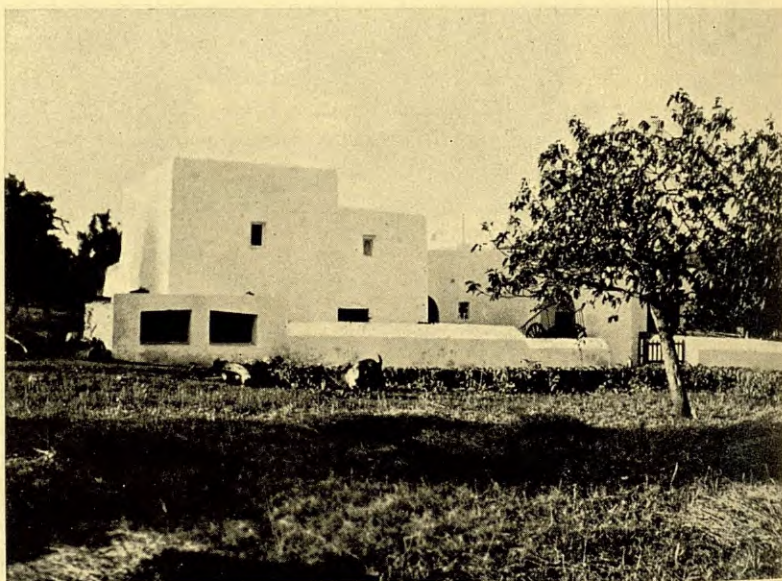

EIVISSA. UN ASPECTE DE LA VILA ALTA

Cls. Blasi

EIVISSA. POBLE DE SANTA EULÀLIA: UNA CASA TÍPICA

CIS. F. Blasi

EIVISSA. CASA DE PAGÈS

pecial, sobretot en l'edificació de cases campestres. Gairebé totes tenen una fesomia única, tradicional. Esdevenen construccions senzilles de línies rectes, superfícies extenses amb poques obertures i sostres plans. La majoria tenen porxos davanters, o emparrats sostinguts per pilastres d'aspecte molt primitiu. Fet i fet, una mena de construccions cúbiques.

Aquestes tradicionals cases rurals eivissenques sempre estan emblanquinades amb calç. De vegades, la blancor s'estén per les marjades veïnes. I aquesta nota blanca, prodigada en tota l'illa d'una manera singular, assenyala la condícia camperola, l'alegria i brillantor d'un paisatge estès entre verds de tots els tons i conreus de totes menes. Aquestes especials construccions semblen ésser la font inspiradora de l'arquitectura més en voga en l'actualitat. Hom diria que són els principis en què s'han inspirat els arquitectes estrangers per llurs creacions modernes.

La majoria de poblets de l'illa estan formats per construccions d'aquesta mena. Tot el paisatge eivissenc sembla esquitxat de calç. Els llogarrets han adoptat el nom del Sant titular de l'Església. Així, en les nostres corrieres hem visitat els pobles de Sant Miquel, Sant Llorenç, Santa Eulàlia, Santa Gertrudis, Sant Jordi, Sant Rafael, Sant Francesc, Sant Josep i Sant Antoni. Segons sembla, en els llocs estratègics foren aixecades pels cristians un seguici d'ermites, al recer de les quals s'acolliren les pagesies. Així es situaren a la defensiva de les incursions dels àrabs i dels corsaris, i fins calgué emmarletar els cimals de les al·ludides ermites, esdevingudes parroquials.

Per això, gairebé totes les parròquies rurals presenten edificacions suplementàries, amb aspitlleres, marlets i porxos. Algunes porxades, que formen l'atri d'accés a l'església, estan constituïdes per dues o tres naus amb pilastres.

L'església del llogarret de Sant Jordi és la que més dona la tònica de defensa, la que presenta amb més propietat l'aspecte de fortalesa, dintre les construccions típiques de les esglésies rurals del país. Els marlets donen la volta a tota la part alta de l'edifici. La façana és un pany de paret allisat sense traus. La porta està coberta per una magnífica porxada de tres naus, sostingudes per pilastres unides amb arc rodó. Des d'aquesta església hem anat a Sant Francesc i a les salines, els treballs de les quals constitueixen un aspecte productiu molt important de l'illa.

En direcció contrària a les salines s'escau el poblat de Santa Eulàlia. La nostra visita coincidí amb l'aplec motivat per ésser la

diada de la titular de l'església. Aquesta està situada al cim del *Puig de Missa*, des del qual hom s'adona de l'admirable disposició del poble, amb les casetes blanques esteses en una planura ben conreada, que per una banda s'enfonsa a la mar en una platja joganera, i per l'altra s'enfila per pendent suau.

El llogarret de Santa Eulàlia cuita a modernitzar-se de cara al negoci. Encara hi hem vist *emprendades*, amb la mateixa prosopopeia, amb els mateixos abillaments i voltades dels mateixos modernismes exòtics de quan les guaitàrem per primera vegada a la ciutat d'Eivissa. Mirant-les de prop, hem observat una mica de maquillatge en les seves cares. Veïam si quan tornem a l'illa les trobarem alleugerides com les senyoretes del dia.

Hom diu que Santa Eulàlia és el poble més fresc de l'illa. Els forasters s'hi insllallen amb gran acontentament i amb alarmant mal gust. Alguns pretenen sortir de la típica edificació del país, i empastifen el poble amb *torretes de crocant*. Tot just aquest poblat, que té el privilegi de posseir l'únic riu de les Balears; el riu Santa Eulàlia, que és l'orgull dels eivissencs malgrat la poca aigua que llança a la mar. Les seves voreres semblen un jardí. Estan plenes de ginesteres i baladres silvestres, que en l'època de la florida fan les delícies dels turistes, atrets a l'illa per la suavitat del clima, els avantatges de la vida barata i la ingenuïtat dels eivissencs.

Aquesta mena d'ingenuïtat els deixa parlar del riu Santa Eulàlia com un privilegi de la naturalesa; de l'esplèndid panorama que el foraster pot contemplar des de Sant Rafel estant; de la bondat de les taronges de Santa Gertrudis; dels beneficis que proporcionen les salines de Sant Francesc; de les pintures de la trona de Sant Agustí, i de l'àngel de marbre que sosté la pica beneitera de Sant Antoni.

El poblat de Sant Antoni és visitat per tots els turistes que desembarquen a l'illa: sobretot pels banyistes, que hi troben la platja més a propòsit. Les cases estan situades en cercle reduït al llarg d'un tros de la platja d'una extensa badia, que centenars d'anys endarrera fou el Curtó de Purmany, pròxim al Port Magnus dels romans. L'església, amb la seva blancor característica i les porxades, ocupa l'indret més alterós d'aquest poble, bon xic estrafet a mercè dels corrents moderns, a través dels quals hi creixen hotels de luxe que l'adornen i l'alimenten i l'engrandeixen.

La badia de Sant Antoni sempre es presenta tranquil·la com un grandíós estany, i plena de barquetes a disposició dels aficionats a la pesca. Esdevé l'esqué dels turistes, molts dels quals s'hi pas-

segen amb els seus païames sumptuosos, acompanyats de belleses voladisses, de perfums estranys i amb lleugeresa de roba.

Sota d'un desgavell de mundanitat, que augmenta considerablement cada tongada estiuenca, els turistes, aposentats vora les aigües tranquil·les i transparents de Sant Antoni, sempre estan a punt de suportar amb deliri l'exigència obligada d'un àpat de peix amb molta llagosta. Cal recordar que l'indant amb el poblat de Sant Antoni, hom ha instal·lat una important cria d'aquest crustaci marí.

Paraules de comiat

Hi estàvem d'allò més bé a l'illa d'Eivissa. Havíem trobat bons companys de conversa, atractius arqueològics, simpatia pertot arreu, excursions variades... però, els quefers per la vida ens estiraven cap a casa sense compassió. Abans, però, complírem el deure de visitar el gran historiador eivissenc, l'infatigable arqueòleg canonge Macabich.

Aquesta avinentesa ens permet d'ésser una mica més explícits en l'exposició d'aquestes notes, copsades a través d'un dinamisme excursionista potser una mica exagerat, entremig del gran apoteosi d'impressions eivissenques, abastades en un temps relativament curt.

D'Eivissa, ens emportàvem una impressió tan excellent, tan enyoradissa, que en acomiadar-nos dels amics i de la terra eivissenca ens sortí del cor un ja reveurel repetit moltes vegades. El sol lluent, el cel blau, la mar plana, la brillantor del blanc, la simpatia de la gent, l'economia, el peix, el folklore... són elements de fascinació per als esperits. I, sobretot, tenint l'agradable avinentesa de realitzar aquesta excursió juntament amb l'excellent matrimoni Nonell, soci del CENTRE i bon company de fatigues en altres excursions.

Aneu allà on vulgueu de l'illa sempre topareu de cara amb la senzillesa, l'hospitalitat i la gràcia dels eivissencs. Aquí no es preveu la tirania ni traspua la cobejança. El foraster s'oblida de trobar-se fora de casa quan tresca pels paisatges eivissencs, alguns dels quals semblen de Catalunya, mig de l'Empordà i mig del Camp de Tarragona.

A primera vista sembla que Eivissa estigui allunyada dels sentiments catalans, i també de les coses d'Espanya. Fa l'efecte que aquí es viu en un altre món. Hem sentit parlar d'influències exòti-

ques; de la influència italiana sobre de Mallorca, de l'anglesa sobre de Maó i de la mora sobre d'Eivissa. En aquest país, però, es conserven influències de moltes generacions sense preponderàncies.

El cert és que el tipisme observat a l'illa d'Eivissa, malgrat el seu esllanguiment actual, moltes vegades ens ha deixat bocabadant. És un tipisme especial fet de coses velles i d'atributs moderns, que barrejat amb un bon pols de mandra ciutadana, esdevé a propòsit perquè el foraster faci de badoç. Això, si més no, ajuda a passar el temps, perquè aquí els dies semblen més llargs i les nits més serenes. Els eivissencs poden prescindir del rellotge. Quan tenen gana van a menjar, i dormen quan tenen son. Només hi ha una fabriqueta de gèneres de punt, i moltes de les peces són acabades a la península.

Les preocupacions d'altri aquí no amoïnen, i gairebé ni les pròpies. A la capital es publiquen dos diaris; un del matí i l'altre de la tarda. Fet i fet, els dos surten al migdia, i tothom queda content. Les notícies d'aquí són del domini públic abans d'ésser publicades, i les que vénen de fora, tantseval. Encara que provinguin de l'illa de Mallorca, al domini de la qual els eivissencs no volen romandre de cap manera. Dels mallorquins, ni el bisbe; que per això se'l paguen ells, amb els canonges i tot. Ni la llengua, que per això a Eivissa es parla en català i no en mallorquí.

La parla catalana, a l'illa d'Eivissa ha sofert certes corrupcions, més aviat per l'allunyament en què es troba dels cercles literaris de Catalunya. El canonge Macabich és l'únic eivissenc que ha anat seguint l'evolució de la llengua catalana, en quant a l'aspecte de depuració gramatical.

Aquest patriota és popular en els claustres científics i literaris de l'illa. També és molt conegut de la pagesia eivissenca per les seves aficions folklòriques. El trobarem amb la vista clavada damunt d'uns pergamins, estesos sobre una muntanya de llibres, que ocupaven tota la taula de menjar.

Ens conta el primer intent que féu per ensenyar la llengua catalana a Eivissa, ara fa més de vint anys. Aleshores fundà *Ca nostra*, entitat dedicada als estudis folklòrics i històrics eivissencs. En un principi, calgué ensenyar la llengua catalana sota l'aspecte dialectal de l'illa, per tal de fer-la més flexible i més adaptable a la gent d'aquí, que sempre ha estat rebel al català literari. Els intel·lectuals de l'illa parlen el català, però prediquen, estudien i escriuen en castellà. Algun eivissenc ha gosat a dir que el català d'aquí és parla de pagès.

El mestre mossèn Macabich intervé en la publicació d'escrits catalans en els periòdics eivissencs. Desconfia una mica dels seus propòsits en quant a l'ensenyament del català, però no perd les esperances. Suara ha estat nomenat professor de llengua catalana a l'Institut oficial de segon ensenyament de l'illa. Caldrà que hom es fixi amb la pronunciació eivissenca del nom Macabich, per tal com esdevé castellanitzat. El final amb ch és pronunciat amb so de tx.

Aquest home exemplar corbat per l'estudi i delicat de salut, és molt primmirat en les veritats històriques d'Eivissa. Fa alguns anys, en unes excavacions fou trobat un cap de marbre, i sense comprovar d'on era, un historiador el determinà com pertanyent a una de les estàtues del portal de les Taules. S'ha desfet l'error perquè més tard hom trobà el cos corresponent. En quant al nom de la Torre d'Avicena, pròxima al baluard de Sant Joan, prové del segle xv, segons documents de l'Arxiu municipal; però, fins fa poc un historiador donà per cert que era arabesc, originari de un metge mig imaginari, que es creu regnà l'illa en temps dels àrabs.

Parlant de la manera de comportar-se els eivissencs, féu notar llur bonesa, llur clàssica bonesa, perquè la gent d'Eivissa sempre ha estat bona. Manca a la veritat qui rebaixa el caràcter eivissenc tractant-lo de poc hospitalari per als forasters. Entre la seva pagesia encara perdura l'assassinat passional, promogut entre festejadors de les rondes formades al voltant d'una soltera preferida per tots, però sense compromís formal per a cap dels pretendents. La missió de cada pretendent és parlar amb la xicota un temps fixat prèviament per ella, més o menys llarg segons sigui el nombre dels que formin la ronda. Una noia pot ésser festejada al mateix temps per quatre, sis, deu o vint pretendents.

És clar, si algun d'aquests festejadors rep preferències o s'entreté massa en el festeig, els que esperen tanda fan mala cara.

D'aquí prové la gelosia, que pot acabar amb el crim o bé amb la fugida de la parella.

En el segon cas, les coses tenen fàcil arranjament. Si els pares són oposats al casament, la parella surt de casa llur acompanyada d'una persona de confiança, moltes vegades un parent. La noia és depositada a casa d'aquest parent, i no és permès que en surti sinó per casar-se, o bé per anar al cementiri... Si la noia manqués a là paraula de casament ho pagaria amb la vida.

Aquests costums patriarcalcs de l'illa estan una mica esfumats.

Actualment, hom observa que Eivissa està situant-se en el pendent del modernisme. I s'hi situa tímidament, amb certa torpesa i gairebé ruboritzada com si anés a cometre un crim. Contempla la invasió del ciment armat i de les teulades d'uralita; els automòbils substitueixen els carros plens de verdor o de pageses amb mirinyacs de faldilles; cada dia s'hi veuen menys *empreses* i més vestits exòtics. L'illa esdevé, tanmateix, un lloc de bany de mar, d'estiueig i de divertiments trasplantats.

Tot això sembla una corrupció de la gent d'aquí, i, sobretot, del seu paisatge innocent, dolç, gemat i amable, que sortí de la mar com per art d'encantament i fou batejat pels cartaginesos, amb el nom Ibossim; els grecs, l'anomenaren Ebusos; els romans, Ebusus; els alarbs, Iebisah, i els catalans l'anomenem Eivissa, mentre els castellans escriuen Ibiza.

Aquestes notes foren closes en el moment d'empendre el retorn a Barcelona, quan encabits en la motonau *Ciudad de Mahón*, la mar anunciava un viatge de mareig. Així succeí, malauradament.

Només ens resta aconsellar als amics que intentin visitar Eivissa, que vulguin llegir les monografies publicades pel tantes vegades esmentat canonge Macabich, a la gentilesa del qual quedem molt agraïts.

Eivissencs, ja reveure!

F. BLASI I VALLESPINOSA

Maig, 1935

Historial del Castell i Quadra del Vallparadís, de Terrassa

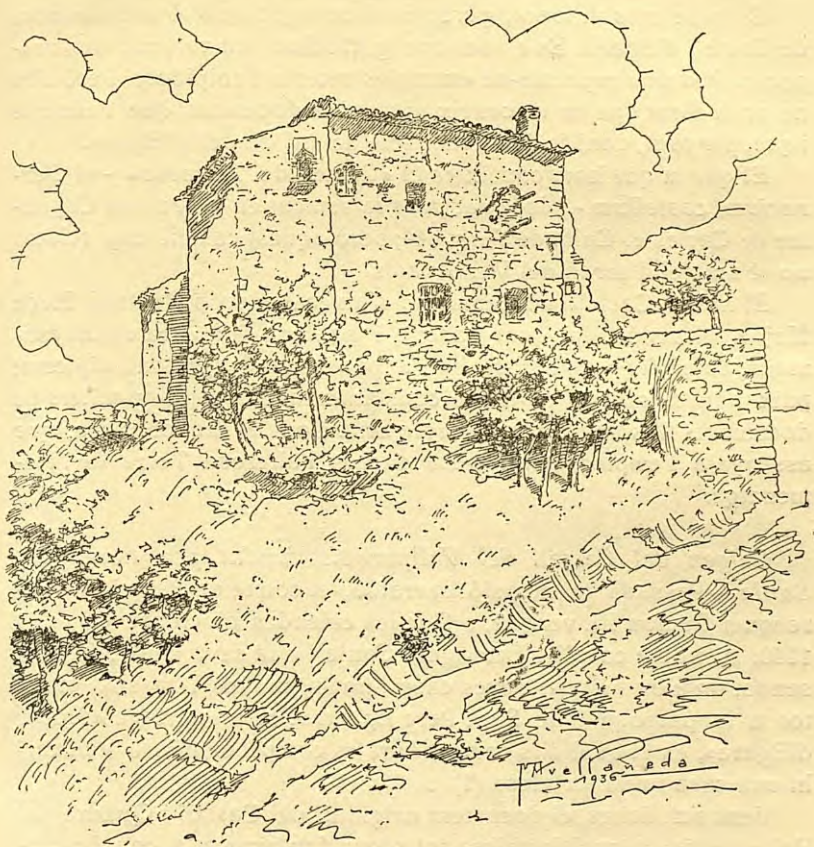
El Castell i els seus possessors

L'*encís del Vallparadís.*—Poques poblacions compten amb un lloc tan deliciós i tan privilegiat per la naturalesa com són les dues fondalades del Vallparadís que mig parteixen la ciutat de Terrassa.

Aquest paratge, temps ha que constitueix l'admiració dels poetes i artistes, els quals veuen en el Vallparadís el futur parc de la gran ciutat, avui tan necessitada de jardins i llocs d'esbarjo.

Si es prossegueix la urbanització i repoblació d'arbres i plantes, iniciada ja a l'entorn de les tres esglésies romàniques, ben prompte el Vallparadís esdevindrà ple d'encís, que amb aquell bé de Déu d'art, serà l'admiració i la joia de tothom.

Un altre atractiu, però, presentarà el Vallparadís, si com és de

El castell

creure s'aconsegueix consolidar i restaurar el seu medieval castell, i convertir-lo després en escaient museu d'art i arqueologia.

És cert que actualment aquell edifici es troba força malmès; amb tot, però, es conserven les dues grans sales del castell, la nau de l'església, la galeria amb les arcades a la planta baixa i pis, i algunes altres dependències secundàries.

La llegenda del Castell d'Egara.—La llegenda plana abundantament a l'entorn de les negres i ruïnoses pedres del castell del Vallparadís. D'aquesta faisó, la seva veritable història resta estrafeta i embolcallada per totes les amalgames imaginables, que Pi i Margall, Balaguer, Ventalló i altres escriptors de l'època romàntica estamparen en llurs celebrades obres dites d'història.

El mite més frapant, però, és el conegut amb el pompós nom de *Castell d'Egara*. És el més conegut, i fins i tot venerat amb respecte. Podríem reportar-ne exemples recents i colpidors. Però n'hi ha prou dient que no es coneix ni un sol document que l'esmenti i que, per tant, doni fe de l'existència del tal Castell d'Egara.

El que sí que hom coneix és el «Castell de Terrassa» - el *Ter-racium castellum* -, del qual ja es fa esment en la famosa Capítular de Carles el Calb, de l'any 844; però aquest castell cap relació no té amb el d'arran del Vallparadís.

El noble Castell de Terrassa, s'aixecava prop l'actual Plaça Major, al redós del qual nasqué i ha florit la nostra ciutat estimada; és un fet real, indubtable, a partir de l'expressat diploma; puix aquest castell es troba constantment esmentat en milers de documents fins ben entrat el segle XVIII. Com a fita preciosa, que assenyala l'emplaçament, resta encara l'alterosa Torre de l'Homenatge.

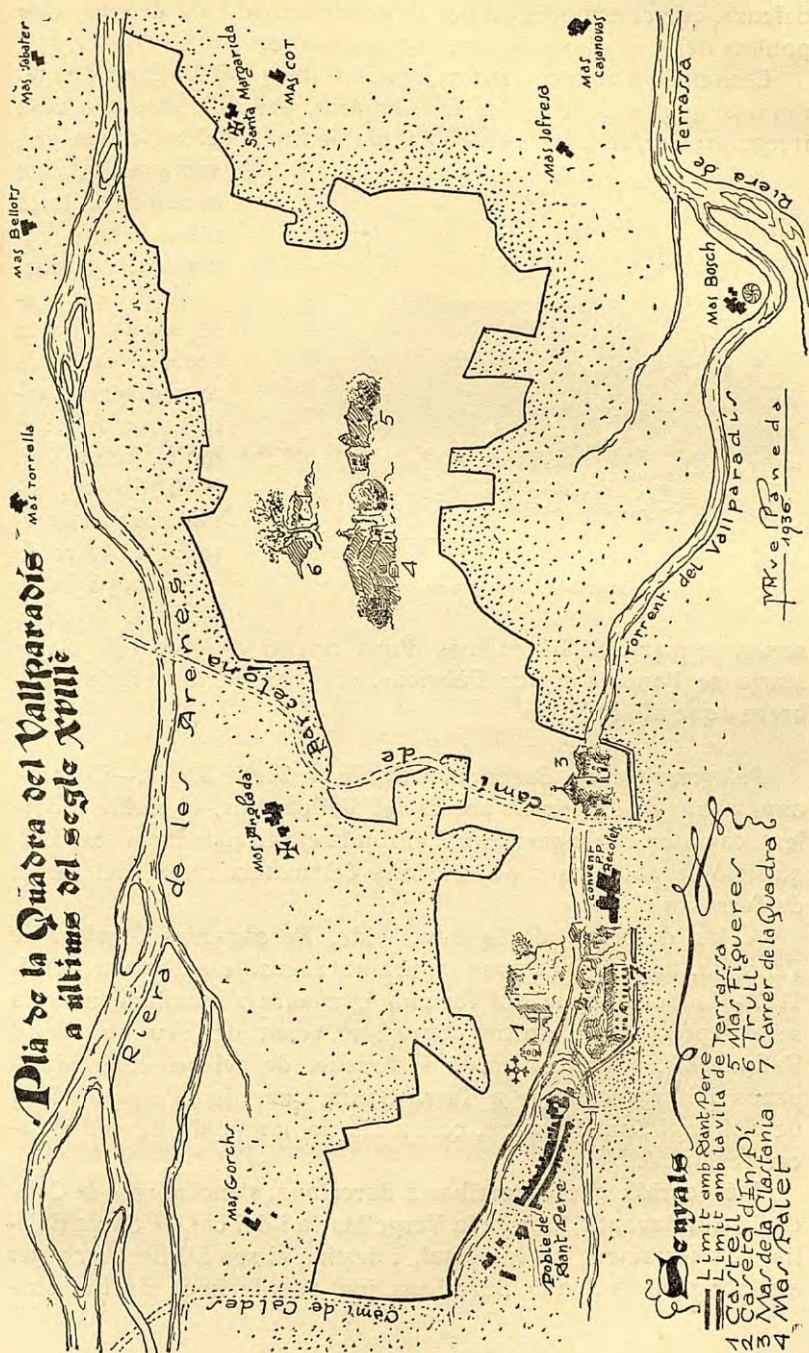
Origen del Castell del Vallparadís fundat per Berenguer Sanla.—Passada la invasió sarraïna, el comte de Barcelona, Berenguer Ramon III, vengué, a 6 de les calendes d'octubre de l'any 1110, al noble cavaller Berenguer Sanla i a la seva muller Ermesenda, un alou amb les seves cases, horts, molins i masos, situat tot a la parròquia de Sant Pere Egarenc, en un paratge «Proper d'Egara», en el qual dits compradors es comprometien a edificar-hi una casa i una fortalesa (1).

Veus ací, doncs, el document originari del Castell i Quadra del Vallparadís, la qual fortalesa tot seguit fou aixecada, com ho corroboren, si més no, les construccions més antigues, principalment el mur de llevant amb les clàssiques filades de pedres inclinades de l'*opus spicatum*, per les quals els arqueòlegs han precisat amb molt d'encert, ésser obra del segle XII.

Certament, la disposició general de l'edifici correspon al tipus de residència senyorial fortificada, amb bons murs i torres de

(1) Vol. IV dels Trasllats, núm. 33. Arxiu Corona d'Aragó.

*Plà de la Quadra del Valparadís
a l'últim del segle XVIII*

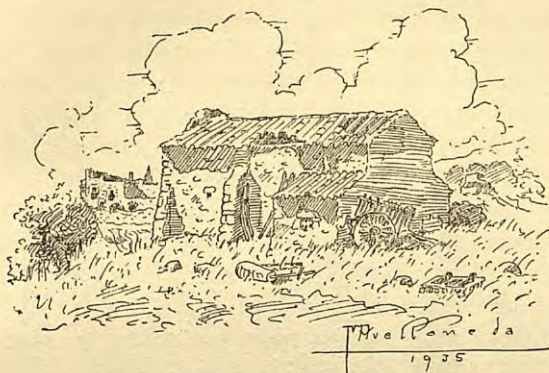

defensa, que constitueix un lloc de concentració i de defensa dels poblats del terme jurisdiccional de la Quadra,

L'extensió d'aquest territori, situat al llarg del Vallparadís, tenia uns quatre quilòmetres de llargària, per una amplada molt irregular; que, com pot veure's pel pla de finals del segle XVIII, pre-

sentava talment la mateixa silueta d'una Verge romànica, de talla.

Amb l'abundosa aigua que hi corria, es feien anar diversos molins, dos d'ells: el Molí Jussà i el Molí Sobirà, situats prop del castell; i un altre de més llunyà dit de Bassea. Alguns

Capella de Sant Jaume

serien fariners. Si bé en més d'una ocasió el torrent de Santa Maria se l'anomena «de Fàbrica», en record de la ferreria o «là-brega» que allí hi havia.

Pelegrinatge de Berenguer Sanla a Terra Santa.—De molts anys abans d'adquirir els predis del Vallparadís, el noble i opulent cavaller Berenguer Sanla enriqueix el seu patrimoni amb l'adquisició de nombroses possessions del mateix terme del castell de Terrassa.

A les darreries de la seva vida, *Berengarius Sanlani de Terracia*, amb la més gran naturalitat i senzillesa deixava - 1116-1117 - la seva quantiosa fortuna i, mentre s'acomiadava de la seva esposa i fills, sortia pobrement vestit del seu castell del Vallparadís, i amb el bordó i sarronet de pelegrí empenia el penós i llarg romiatge a Terra Santa, que, ultra l'atraient desig de visitar el Sant Sepulcre, constituïa un motiu de devota i sincera expiació.

I és curiós que en arribar a Barcelona, s'encaminà a la Catedral i allí davant l'altar de la Verge Maria i del cos de Santa Eulàlia, féu testament sacramental, i destinà el seu fill Berenguer per a canonge de la Seu de Barcelona, junt amb la finca de Riu Mul-

nell, de la parròquia de Sant Quirze de Terrassa, com a aportació a la Canonja.

Acomplert això, aquell mateix dia prosseguí el llarg pelegrinatge a Jerusalem, d'on sembla que no retornà, puix que l'any 1118, essent ja difunt, la seva muller confirmava les referides voluntats sacramentals (1).

Un document de l'any 1123 diu que els germans Ramon i Berenguer Sanla posseeixen de llurs pares Berenguer i Ermessenda l'honor de Terrassa amb la seva torre i castellania (2).

Els Sanla adopten per cognom el de Terrassa.—El canonge Berenguer de Terrassa.—Cal remarcar que tot seguit els fills de Berenguer Sanla: Berenguer, Ramon, Pere, Guillem i Albert, deixaren llur cognom «Sanla» per a adoptar el de «Terrassa», tot i no essent senyors d'aquest lloc, sinó per les nombroses propietats que hi tenien.

El primer que l'usa és el canonge *Berengarii de Terracia*, el qual, a partir de l'any 1126 (3), signa d'aquesta manera en una infinitat d'escriptures de la Canonja de la Seu de Barcelona; el dit Berenguer de Terrassa exercí la canongia durant quaranta anys llargs. Acompanyant el bisbe Guillem de Torroja prengué part activa en les glorioses jornades de la conquesta de Tortosa i Lleida, anys 1148 i 1149. En disposar la seva darrera voluntat, l'any 1167, nomenava marmessor al seu nebot Guillem de Terrassa (4), el qual heretava també del seu pare el patrimoni i castell del Vallparadís.

Escut de Blanca de Centelles i de Terrassa fundadora de la Cartoixa de Sant Jaume de Vallparadís (Cartoixa de Montalegre)

Maria de Terrassa fundadora i prioressa del monestir de Jonqueres.—Mercès a la munificència i generositat d'una il·lustre dama d'aquesta família, l'any 1214 es fundava en terme de Terrassa un monestir de monges benedictines, i per a residència del qual obtenia del bisbe Palau la cessió de l'església i parròquia

(1) *Libri Antiquitatum*, vol. III, foli 101. Arxiu Catedral de Barcelona.

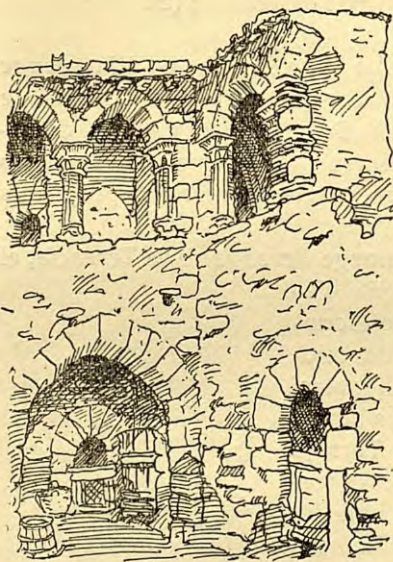
(2) Vic. Cat., núm. 25. *Castrum Terratie*.

(3) *Libri Antiquitatum*, vol. II, foli 125.

(4) *Libri Antiquitatum*, vol. III, foli 143.

de Sant Vicenç de Jonqueres (1), que en ésser traslladat més tard a Barcelona conservava el primitiu nom de Jonqueres. La pietosa i noble senyora Maria de Terrassa fou la seva primera priora, la qual usava anell i bàcul pastoral.

El canonge Gaufred de Terrassa estudiant a la Universitat de Bolònia.—Gaufred de Terrassa, germà de l'anterior i també

Cartoixa del Vallparadís: Pati i Claustres

com ella consagrat al servei de Déu, ocupà (1224-1249) una canongia de la Seu de Girona. Essent ja canonge, anà a augmentar els seus coneixements de dret a la famosa Universitat de Bolònia, seu de la cultura medieval, on es trobava durant les anyades de 1224-1225 (2). Aquesta Universitat produïa aleshores els canonistes de més talla, d'entre els quals destacà el que fou codificador de dret canònic i ordenador de les Decretals, el nostre Sant Ramon de Penyafort.

Guillem de Terrassa a la Cort de Jaume I.—Mentrestant governava el patrimoni dels Terrassa l'altre hereu anomenat

també Guillem de Terrassa, el qual, l'any 1220, contreia matrimoni amb la pubilla Saurina de Santa Oliva, filla dels senyors del castell i baronia d'Aramprunyà. Amb aquest motiu els castells de Santa Oliva i Aramprunyà passaren a engrossir el ja prou abundós patrimoni del cavaller terrassenc (3).

Guillem de Terrassa (1222-1226) figura entre els alts dignataris de la cort del gran rei Jaume el Conqueridor, i sovint signa en documents atorgats pel jove monarca (4). Aquest noble cavaller i els

(1) *Libri Antiquitatum*, vol IV, foli 138.

(2) Miret i Sans: *Escolars catalans a l'Estudi de Bolònia*.

(3) Bofarull i Sans, F. de: *El castillo y la baronia de Aramprunyà*.

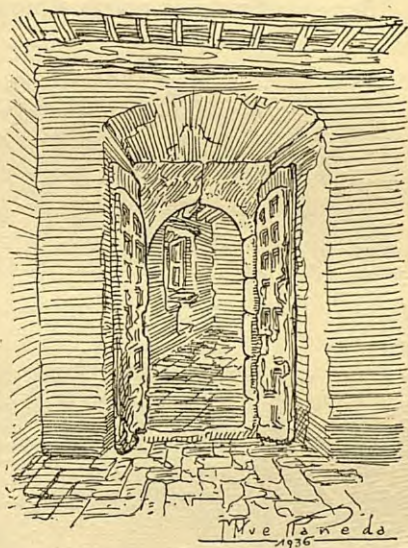
(4) Miret i Sans: *Itinerari de Jaume I*, pàgs. 40, 54 i 62.

seus vassalls - emb els Montcada, Cervera i Cervelló - acompanyà el rei al setge de Peníscola; setembre del 1225 (1).

Amb la seva esposa, l'any 1256, féu donació d'uns terrenys del castell d'Aramprunyà per a construir-hi una església i convent sota l'advocació del Salvador (2). Guillem, morí l'any 1269.

L'església de Sant Jaume.—Poc temps li sobrevisqué el seu únic fill Jaume de Terrassa, casat amb Guillermina, filla de Berenguer de Sant Vicenç, senyor del castell de Burriac, la qual li aportà en dot la suma de deu mil meravedissos alfonssins d'or fi. Jaume, morí el 1272 (3).

És molt probable que en temps de Jaume de Terrassa es construís la petita església gòtica que dedicaria al seu patró Sant Jaume, la qual a principis de l'actual centúria encara s'alçava a l'exterior i ben a prop del castell del Vallparadís. L'existència de la dita església consta per un document de l'any 1289, que parla dels testaments de Guillem Rovira, rector que fou de Sant Jaume de Terrassa (4).

Cartoixa del Vallparadís: Interior

Aquesta esglesiola fou profanada per les tropes franceses l'any 1808, en emprar-la per a tenir-hi les cavalleries (5).

Heus ací els inicis i final d'una esglesiola popular; en la qual, des de la vila, s'organitzaven processons de pregàries i s'hi celebrava el tradicional aplec en la festivitat de Sant Jaume.

El carrer d'En Terrassa, a Barcelona.—És curiós de notar que en la capital del Principat hi hagué durant segles un carrer ano-

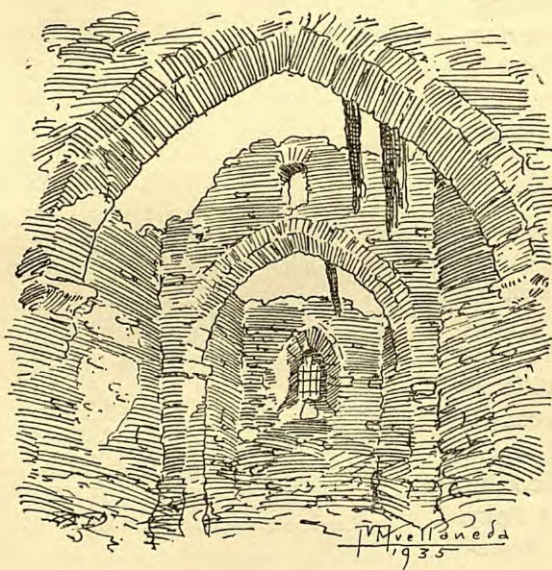
- (1) Miret i Sans: *Itinerari de Jaume I*, pàg. 56.
- (2) Documents Montalegre. Arxiu Corona d'Aragó.
- (3) Bofarull i Sans: *El castillo y la baronia de Aramprunyà*.
- (4) Documents Montalegre.
- (5) Consueta. Arxiu parroquial de Sant Pere de Terrassa.

menat d'En Terrassa - *vico vocato den Tarraça* - prop del forn d'En Ripoll, una bona part de les cases del qual encara l'any 1492 pertanyien al nostre Priorat de Santa Maria (1). Els capbreus del 1690 indiquen que aquest carrer anava ja perdent el nom primitiu. Una de les cases, que està enclavada *in capite vici vulgo dicto den Tarrassa sive de Bonayre*, confronta per migjorn *in dicto vico den Tarrassa qui vicus non transit* (2).

Ben significatiu es revela el nom d'aquest carrer barceloní, que

es deuria a algun dels nobles terras-sencs del mateix cognom.

El carrer d'En Terrassa, és l'actual carrer dit encara del Bonaire; si bé sols se'n conserva una part, puix que el tros més important fou destruït per Felip V, en bastir-hi l'oprobiosa Ciutadella.

Ruïnes de l'església de la Cartoixa

Matrimoni dissortat: Saurina de Terrassa - Bernat de Centelles.—Del matrimoni de Jaume

de Terrassa i Guillermina de Sant Vicenç hi hagué una sola filla: Saurineta de Terrassa, la qual, nena encara, a la mort del seu pare, el mateix rei Jaume I li elegí un tutor (3). Tot i la seva extrema joventesa, però, no fou obstacle perquè immediatament, el 1273, es casés amb el noble Bernat de Centelles (4).

Saurina de Terrassa, posseïdora d'una gran fortuna, fou ben dissortada. A la flor de la joventut la seva vida es trobava ja plena d'espines, car tingué greus desavinences amb el seu marit,

(1) Capbreu. Arxiu parroquial del Sant Esperit de Terrassa.

(2) Capbreu. Arxiu parroquial del Sant Esperit de Terrassa.

(3) Registre de Jaume I, foli 41. Arxiu Corona d'Aragó.

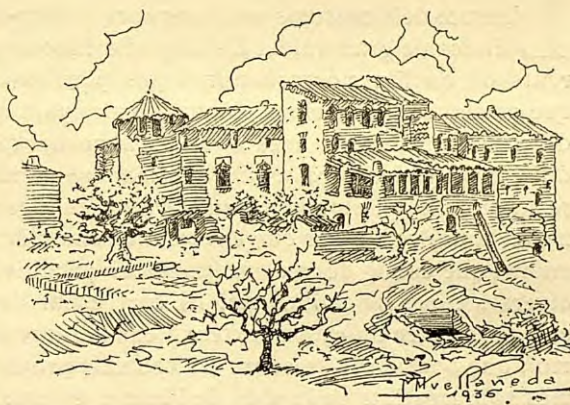
(4) Documents Montalegre.

a conseqüència de les quals (1290) hagué d'intervenir-hi el bisbe de Barcelona, que dictà sentència en les qüestions pendents entre ambdós esposos (1).

En la separació, Bernat de Centelles es féu càrrec dels fills barons: Bernardí i Gilbert; i Saurina, de la filla: Blanca, amb la qual residí fins a la fi de la seva vida (1298) en el seu castell del Vallparadís.

Un sol fet ens revela el caràcter bel·licós d'En Centelles. L'any 1270 el rei Jaume hagué d'anullar el cèlebre desafiament d'En Bernat de Centelles i Bernat de Cabrera, puix que el Centelles, vencedor de la contessa, havia emprat la famosa i llegendària espasa dita d'En Vilardell, ultra una camisa posseïdora d'unes tals virtuts que feia invulnerable a qui la portés (2). L'espasa fou adquirida després pel monarca Pere III, el qual en parla en el seu testament (3).

La castlana Blanca de Centelles.—Posseint els castells i altres quantiosos béns que la seva mare li havia assenyalat com a dot, Blanca de Centelles contragué

Mas de la Castlania: Conjunt (any 1870)

matrimoni amb Guillem Galzeran de Cabrenys (1304) (4) i amb Guillem de Calders (1312) (5).

Blanca, tan altiva i tossuda com el seu pare, tingué moltes qüestions i fins arribà a veure's processada per la cúria eclesiàstica de Barcelona.

De temps els Terrassa havien obtingut certs drets sobre el Castell-Palau de Terrassa; Blanca, però, fins arribà a posseir-ne la castlania, com direm més endavant.

(1) Documents Montalegre.

(2) Registre de Jaume I, foli 197.

(3) Roca, Josep M.^a: *Johan I d'Aragó*, pàg. 381.

(4) Manual Folquer: 14 cal. gener. Arxiu Notarial, de Terrassa.

(5) Documents Montalegre.

L'any 1337 Blanca es despenia del castell d'Aramprunyà, venent-lo a Pere March, familiar de l'excel·lent poeta medieval Ausiàs March (1).

Amb Blanca de Centelles termina la nissaga dels Terrassa, els nobles senyors del castell del Vallparadís.

S. CARDÚS

(Acabarà)

C o s t u m s m u n t a n y e n c s

L'ESTUDI dels costums muntanyencs pot facilitar-nos elements ètnics de gran vàlua. L'etnografia ha comprovat que els corrents de civilització troben fàcil pas per les terres planes, però que es deturen en arribar en una muntanya, i que els és tant més difícil de superar com més alta i escabrosa, i que quan la superen, difícilment poden arrelar-hi d'una manera plena i absoluta. Sovint resta arraulit en alguna menuda vall o en algun aspre afrau alguna resta del vell ésser que el corrent renovador no ha pogut assimilar i que enmig del més rudimentari primitivisme sobreviu a les diverses capes de civilització. El curt espai de què disposem no ens permet fer un estudi extens i ens limitarem a dir quelcom del molt que podria dir-se sobre els costums propis dels tres moments més sobresortints en la vida de l'home, el naixement, el casament i la mort.

El naixement

Hom creu encara en la virtut d'oracions afavoridores de la fecundació i determinatives de què el nou nat, sigui nen o nena. També hom creu que el contacte amb determinats objectes, sobretot amb pedres afavoreix la fecunditat. Fins en temps moderns es conservava a la gorja de Núria la *Pedra de Sant Gil*, contra la qual les dones que volien esdevenir fecundes hi fregaven el baix ventre. En augmentar-se la devoció a la Mare de Déu de Núria i amb ella la concurrència al Santuari, ha fet difícil aquesta pràctica

(1) Documents Montalegre.

i la virtut de la pedra ha passat a l'olla de Sant Gil. És creença estesa per la muntanya que la dona que posa el cap dintre, esdevé mare. Per la Cerdanya es troben restes d'antigues danses fàliques fetes al so de cançons com les conegudes per «L'home petit» i «El marit xic xic», les quals poden ésser un record pàl·lid i desdibuixat d'antics càntics eròtics imploradors de la fecundació. Les ballen les dones al camp en acabar la treballada en rodona i fent diferents *mimes* a un infant de pit que la mare posa enmig de la rodona, i al qual fan protagonista de la facècia. A l'Empordà, la Garrotxa i el Ripollès, hi ha danses semblants pròpies d'homes les quals tenen quelcom de bàquiques. Solen ballar-se als hostals, són de moviments vivíssims plens d'aguda intenció i cru realisme.

Hom creu també en l'acció fecundant de l'aigua, del vent i de determinades herbes.

Es troben nombroses restes de la temença, sentida per l'home primitiu, que els mals esperits dificultin el naixement o que un cop arribat a bon terme se n'enduguin l'infant. Per evitar-ho es lliuren a diferents pràctiques perquè no *donin mal* a la partera i no *prenquin* l'infant. Creuen que les bruixes el prenen del bressol i els canvien, per llurs fills i que els claven al clatell agulles llargues de grossa cabota negra i brillant, perquè es corsequin i es morin. Per distingir si un infant és propi o és canviat pel d'una bruixa, hom empra la pràctica universalment usada en aquests casos, o sia, que posa al foc dotze clofolles d'ou amb un xic d'aigua beneïta. Mentre es dona el pit a l'infant en veure-les aquest si és un mal esperit, fuig xemeneia amunt.

La tradició ens diu que a Andorra havia existit la covada. Nascut l'infant, la mare és llevada del llit i s'amaga, i al seu lloc es posa el pare on rep la visita de familiars, amics i veïns, els quals el feliciten de manera molt gràfica i fent ús d'una frase tradicional molt lliure. El paper de la mare és del tot nul. Recorda els obscurs temps en què fou reconeguda la intervenció masculina en la fecundació, i en els quals es rodejà de tot l'honor i importància al pare, mentre no reconeixien per res la intervenció femenina i es postergava el vell matriarcat per donar lloc al patriarcat o l'ascendència del pare en la família.

Hi ha un curiós costum lluçanès, que encara és una resta de l'antiga temença de l'atac que els esperits feien als pares a despit de no poder haver pogut malograr el naixement. Els pares no intervenen per res en la cerimònia del bateig, la qual corre del tot a càrrec dels padrins. Aquests conviden a qui volen i els pares no

assisteixen al temple; solament prenen part en l'àpat i resten com més allunyats millor de la festa. Com una resta de l'antiga creença en la maternitat de l'aigua, en molts indrets es diu als infants que han estat pescats a l'aigua d'un pou i portats a casa dintre d'un càntir o d'una galleda.

Per a purificar la llevadora de la impuresa en què ha caigut en ajudar al naixement i també dels atacs de què l'haguessin pogut fer objecte els mals esperits, en alguns indrets, de retorn del bateig abans d'entrar a casa se les obliga a passar pel voltant d'una gran foguera encesa pel pare enmig de la porta; àdhuc hi ha indrets on obliguen a passar-hi tota la comitiva. Al Lluçanès, després de l'àpat que segueix al bateig, el padrí surt a la finestra i llença el plat que ha servit per a repartir els confits als convidats. Aquest costum recorda l'antic sacrifici dels primogènits, el qual sacrifici tants pobles havien practicat fins a temps ben moderns, dintre la llarga vida de la humanitat i dels quals parla amb eloqüència la Bíblia. Com en moltes cultures rudimentàries el naixement d'un infant no és un cas exclusiu de la família, sinó que és un esdeveniment dintre la tribu, i es fa participar a aquesta ultra de l'alegria familiar, de l'àpat, en el qual, que en alguns indrets és molt vast, es reparteixen confits i fruites seques en gran quantitat i, en alguns llocs, àdhuc vestits i objectes de vàlua com també es fa almoina als pobres.

Les noces

Existeixen costums que recorden encara les formes d'elecció d'esposa i d'espòs. Aquesta es feia tirant una pedra o un mocador als peus de l'escollit; tal és el ball dels mocadorets, en el qual surten a dansar dues noies que al so d'una graciosa cançó, demanen amant per a ballar i per escollir-lo tiren el mocador al preferit que seguidament s'afegeix a la dansa, i ballen els quatre una estona fins que elles es retiren i deixen sols els balladors, que també per cançó i servint-se del mocador escullen nova companya. Hi ha concerts de noces als quals es dóna caràcter públic i col·lectiu. Molts són fets en fires i aplecs. Per la Ribagorça es fa acudir el notari i es signen els capítols matrimonials en ple camp i enmig del camí. En la discussió del dot i de l'aportació dels contraents intervenen parents, amics i coneguts, i hom regateja peça per peça fins els més petits detalls.

La vigília de les noces el nuvi fa anar a casa de la núvia a cer-

car-la per un grup d'amics que porten mules o cavalls, ricament enflocats amb passamaneria de seda i tatxeria d'argent, destinades a conduir la núvia i la seva mare, i també porten altres exemples ricament habillades per a portar l'aixovar. La colla enviada pel nuvi sol anar presidida i dirigida pel seu amic de major confiança, que rep el nom de *fadrí major*. Un dels personatges que formen la comitiva té l'especial encàrrec de fer gresca i infondre alegria, va vestit de manera grotesca i és anomenat *pare* o *abat dels boigs*, el qual càrrec té l'obligació d'exercir, durant tot un any el darrer casat de l'any anterior. Arribada aquella comitiva a casa de la núvia, el fadrí major demana al pare d'ella si s'atèn al contracte emparulat, i un cop refermat aquest, la comitiva passa la llinda de la porta. A la Garrotxa, mentre el fadrí i el pare dialoguen, la comitiva manté les cavalleries d'esquena a la casa i no les tomben de cara, fins assabentar-se que en representació del nuvi, els serà lliurada la núvia.

Els fadrins l'han de conduir a l'església, on s'haurà de trobar amb el nuvi. Abans el fadrí major, en presència dels seus companys, té el dret de posar-li les lligacames. La núvia no s'hi pot oposar i s'hi ho fa, poden despullar-la fins a deixar-la completament nua. La seva mare dóna als fadrins, que reben el nom d'*arcabots*, un parell de gallines i aquests les lliguen a les cordes que subjecten l'aixovar al bast de les cavalleries. Camí de l'església, es forma una comitiva que ha de guardar una ordenació especial, que varia molt segons les contrades. En sortir de casa, són engegats enlaire gran nombre de trets que prevenen les pagesies i mases properes, que la colla es posa en marxa.

La comitiva, és esperada amb alegria pels pobles, veïnats i pagesies per on ha de passar, per tots els quals són engegats gran nombre de trets. La fadrinalla de cada poble els barra el pas amb una cinta i el nuvi, representat pel fadrí major en uns llocs, o el pare de la núvia, en altres, ha de satisfer una quantitat perquè els el sigui franquejat. La cinta és oferta a la núvia la qual se la lliga a la cintura, i, en arribar al temple les cintes que porta indiquen les vegades que li han barrat el pas. També li són ofertes flors i, en alguns indrets, és ofrenat coca i bon vi a tota la comitiva. Si es resisteixen a donar una quantitat perquè els deixin passar posen enmig del camí pedres, troncs d'arbres i empren altres procediments per a fer-los difícil el trànsit.

En alguns llocs del Berguedà i Andorra, la fadrinalla intenta raptar la núvia, i entre els arcabots i els fadrins del poble, es lliu-

ren veritables batalles. La fadrinalla té com a gran goig i honor fer caure la núvia del cavall i per a aconseguir-ho engeguen trets a les potes d'aquest, mentre els arcabots procuren evitar-ho. És costum que els fadrins vagin a esperar les comitives nupcials a l'indret on comença el terme del poble, i l'acompanyin on acaba l'esmentat terme. Allí ja troben la colla de fadrins del poble veí, de manera, que sempre va acompanyada de fadrinalla que l'hostilitza. Hi ha indrets on és rigorosament prohibit que els nuvis es parlin, el dia de noces i abans de celebrada la cerimònia. Per a aquesta els contraents han de portar pa i vi, que es canvien mútuament o que ofrenen al sacerdot. En alguns llocs, enmig de la coca portada pel nuvi hi ha l'anell nupcial, que el sacerdot treu i beneeix. Hi ha altres llocs on es cobreix la testa dels nuvis amb un vel blanc qualificat de *jou*.

Hi ha llocs on en eixir els nuvis de l'església els tiren farina, blat, o altres fruits, i en altres àdhuc dintre mateix del temple, i hom jutja de la importància del casament per la farina que els han tirat. Aquest costum enclou un ritu d'abundància i amb ell hom vol afavorir la nova parella amb el do de la fortuna i de la prosperitat, i també un ritu de fecundació. Hi ha indrets on, als peus dels nuvis i amb preferència als de la núvia, trenquen un càntir o altres objectes de terrissa, costum que hom creu que és una resta d'un ritu de desfloració.

Un dels actes més característics de les noces, quan aquestes es produeixen segons la forma tradicional, és l'àpat. És de rigor que els nuvis estiguin separats, sovint situats als llocs més oposats de la taula i, en molts indrets, ni poden parlar-se ni àdhuc mirar-se. El fadrí major té cura de la núvia a la qual regala i tracta tan bé com sap, mentre l'abat dels boigs s'encarrega del nuvi, i procura d'evitar que miri la núvia. Pel Berguedà, al bo i millor del dinar, un dels fadrins, sovint el més petit, s'esmunyia per sota la taula i arribava fins a la núvia, a la qual prenia la lligacama, que després es repartia entre la fadrinalla convidada i se la posaven a la gira de la barretina amb aire de triomf. Les núvies per facilitar el costum, solien posar-se les lligacames ben baixes i si els convidats eren molts, usaven com a tals, betes de força llargada. En aquest lloc i en altres indrets, era costum que la fadrinalla robés també la sabata de la núvia, la qual sabata havia de rescatar el nuvi, pagant-ne una quantitat que variava segons la categoria del casament i segons la seva esplendidesa. Si aquest feia el tossut, i no volia donar el que li demanaven, la fadrinalla anava augmentant

el preu. Més d'una vegada la sabata sortia de la casa i se n'apropiava la fadrinalla del poble no convidada, i àdhuc a vegades havia anat a parar a pobles veïns i per a fer-la tornar, al nuvi li costava un ull de la cara. Al Ribagorça, era costum matar ovelles per a l'àpat. La fadrinalla s'apoderava de les cues llanoses i com més brutes millor, i en el moment en què més distreta estava la núvia, i amb preferència quan menjava un plat sucós, li hi tiraven la cua. Al Ripollès, cap a les acaballes de l'àpat, el pare de la núvia, davant tots els convidats lliurava públicament al pare del nuvi, el dot de la seva filla. Tots els convidats servien de testimonis.

Després de l'àpat, sol organitzar-se una gran baralla entre els convidats, dividits en dues colles, cada una en un costat de taula. La del nuvi és capitanejada per l'abat dels boigs, i l'altra, pel fadrí major. En la brega es llencen gran quantitats de confits o fruita seca, segons la categoria del casament, i cal retirar la vaixela i el vidre, car, enduts per l'entusiasme de la lluita no deixarien res sencer. Hi ha llocs on la fadrinalla s'emporta, i simula robar, les robes i els efectes dels nuvis, per amagats que els tinguin, i per a aconseguir-ho segueixen tota la casa i violenten portes i panys, i trenquen tot el que se'ls oposa. Tant sí com no, entren a la cambra dels nuvis i posen entre els llençols, farina, cendra, pèls de porc ben menuts, perquè molestin i coquin als casats de nou en anar a dormir, i moltes altres coses molestoses. També desfan el llit i el disposen de manera que en posar-s'hi la parella caigui.

És costum dansar. La núvia no pot ballar amb el nuvi i ve obligada a fer-ho amb tots els fadrins, tant com aquests volen, els quals procuren fer-la ballar fins a l'esgotament. El nuvi ha d'observar una actitud seriosa, i sempre està vigilat i perseguit per l'abat dels boigs, el qual no el deixa protestar ni acostar-se a la núvia. Per l'alt Berguedà, aquesta, d'acord amb les seves amigues, fuig de casa del nuvi i se'n va a la dels seus pares on després la fadrinalla amiga d'aquell va a cercar-la.

Quan la fadrinalla ho creu pertinent, obliga als nuvis a anar al llit si us plau per força, mentre el jovent es lliura a la dansa i a la gresca. Una estona després els fadrins entren a visitar-los, els diuen que estan grocs, i que no els ha provat la festa i que per a alimentar-se han de prendre brou. Els mateixos fadrins han fet brou de gallina, servint-se de les que els ha lliurat la mare de la núvia, i moltes vegades de les que els arcabots han robat dels galliners de les cases de pagès per on ha passat la comitiva en dirigir-se a l'església. El brou és fet de manera anormal i pintoresca:

alguns cops fent bullir les gallines senceres amb plomes i tot. Unes vegades en donen una tasseteta a cada nuvi, i d'altres, els en fan beure a desdir. Les tassetes del brou solen posar-se dintre una gran caldera que porten a la cambra nupcial a coll de dos fadrins i amb un samaler, com si hom volgués simular que els en porten tota una caldera.

La fadrinalla, dintre la cambra nupcial i mentre els nuvis són al llit, es lliura al joc i a la dansa o s'entaula i es menja les gallines amb les quals s'ha fet el brou. Aquesta visita sempre és rodejada de gran gatzara. Abans d'anar-se'n donen la mà al nuvi el qual sol convidar-los al bateig, quan la nova parella tingui fruit de benedicció.

En la majoria d'indrets hom donava per finides les festes nupcials amb el serviment del brou als nuvis, però en d'altres, sobretot per la Ribagorça, la gatzara durava tota la nit. Pel Berguedà, a fi que ningú pogués anar-se'n, els fadrins treien les cavalleries de l'estable, les portaven a les cases veïnes, i amagaven les selles i arreus de muntar. L'endemà al matí tornaven a visitar els nuvis a la cambra i els portaven xocolata o una altra vegada brou.

És molt estès el costum de fer esquellots als vidus que tornen a casar-se o en ocasió de noces entre persones d'edat molt desigual. Per la Serra del Cadí, els esquellotaires es presenten en forma de ramat i cada un va proveït de la seva esquella. El que els dirigeix, que sol ésser l'abat dels boigs, fa de pastor i va vestit d'aquesta manera. Entra en tractes amb el nuvi arran del que haurà de pagar per a alliberar-se dels esquellots tot allegant que el ramat té set i gana. Mentre fa el tracte, interroga diverses vegades els esquellotaires, els quals contesten simulant que belen i sotragant les esquelles. Si no hi ha acord, el simulat ramat es passeja per la població i es situa amb preferència davant la casa del nuvi i es lliura a l'esquelloteig més infernal.

Per la Ribagorça, comença la facècia amb un diàleg sostingut entre dos veïns situats en dos llocs oposats de la població i es parlen amb un embut a la boca perquè tothom els pugui sentir. Duen que hi ha un gran ramat per a vendre i suposen que podria comprar-lo el nuvi per la quantitat que desitgen rebre per a redimir-se dels esquellots. Així es fan públiques les aspiracions del jovent esquellotaire. Seguidament són reunits en un tots els ramats i passejats pel poble com a tregua perquè el nuvi es decideixi a pagar el que li demanen.

La mort

Els costums funeraris, més encara que els de naixement i els nupcials, són intervinguts per la col·lectivitat i és més una cosa de veïnat que no de família. Els veïns tenen cura de l'organització de l'enterrament, avisen els familiars, es preocupen de la caixa, porten el cadàver al cementiri i li caven la fossa. En diversos indrets tots els concurrents a l'enterrament tiren un grapat o una palada de terra damunt la caixa. En altres llocs hom dóna una moneda de coure al sacerdot, i al Ribagorça, cada un dels concurrents paga una quantitat pujada, que varia segons sia un cos petit o un cos gran. El pagament d'una moneda o posar-la a les mans del difunt és costum molt estès i hom creu que pot constituir el pasatge del viatge a l'altre món, el preu del pas de la barca que hom ha de satisfer al barquer Acaront, que condueix les ànimes mar enllà, cap a l'altra vida. Com un record d'antigues creences el bagul dels morts té encara una forma de petita nau i en el refranyer el trobem anomenat *barca*.

Pel Ripollès i per altres indrets en passar el combregar, que va a assistir a un malalt, per l'encreuament de dos camins, en topar-s'hi amb un enterrament, la comitiva es detura i el sacerdot canta un respons; deixalla encara dels reculats temps en què els difunts eren enterrats a les vores dels camins. Del domini exercit pels morts damunt els camins, també n'és un record el fet que en passar un enterrament per un camí de propietat particular l'amo en perd tot el dret i el camí esdevé de domini comú.

És vella creença que els esperits dels morts es resisteixen a deixar el món dels vius i que emportats d'enyorament s'enduen el familiar més estimat, que no triga gaire a morir-se. Entorn d'aquesta temença volten molts dels costums funeraris. Un dels diversos ritus de desgregació del mort del món dels vius que s'havien celebrat, era la dansa funerària de la qual trobem interessants restes per la terra plana i també d'altres de desdibuixats per muntanya. Al Ribagorça, dintre el temple, l'acompanyament, presidit per la clerecia, dóna un cert nombre de voltes entorn del cadàver, nombre que varia segons l'edat del difunt; aquestes voltes tenen tot el caràcter d'una dansa perduda. A la vall de Gistain, l'enterrament volta diferents vegades per tots els carrers del poble, amb el fi de desorientar l'esperit del difunt, perquè no trobi casa seva, si és que desitjava tornar-hi.

En uns indrets els més solemnes dels costums funeraris és l'àpat celebrat en tornar de l'enterrament, en altres, el dia dels funerals i encara en altres, en ambdues ocasions. Abans d'entrar a la casa tots els assistents es renten les mans per a purificar-se, i s'eixuguen amb un ample llençol precisament blanc i sovint nou. La taula està coberta amb tres tovalloles de bri, blanques; els plats de terrissa ordinària, pintats de negre i amb figures de serp són expressos per a aquests actes. Els coberts són precisament de fusta. La cambra està completament fosca i enllumenada amb cera.

Segons els indrets el menjar varia molt i d'un lloc a l'altre, algunes vegades és oposat, però generalment és més aviat escàs que abundant, poc variat i, sobretot, no hi figura carn de ploma. Les dones han de dur la caputxa o mantellina posada i els homes descoberts, ells, en un costat de taula, i elles en l'altre. S'ha de parlar molt poc, baix i amb preferència que la conversa versi sobre el difunt. A l'àpat sol concórrer la clerecia que ha intervingut en la cerimònia religiosa, la qual presideix la taula. Acabat el dinar és retirada la vaixela i els presents canten un respons i dediquen unes oracions al finat. Són tretes les tovallols del damunt. Dos homes, que en alguns llocs han d'ésser els més propers familiars del difunt, i en altres no ho han d'ésser, reparteixen a cada concurrent un gros pa que porta una creu al damunt, unes vegades feta en pastar, altres amb dues tires de paper enganxat. Els qui reparteixen el pa, no el poden tocar amb les mans, i porten al coll llargues tovallols amb les quals l'agafen; tampoc no poden lliurar-lo directament al concurrent; han de deixar-lo damunt la taula i al davant d'aquells. Els assistents s'emporten el pa i el reparteixen a llesques a tots els de casa seva, els quals el mengen amb avidesa i, en fer-ho dediquen una oració pel difunt.

Tot el que portem explicat, és una lleugera síntesi dels curiosos costums dels tres moments més importants en la vida de l'home. La manca d'espai, ens ha obligat a omitir-ne molts detalls. Del que portem dit, ben poquíssima cosa es practica encara, si bé una bona part ha arribat fins a la nostra generació, però, s'ha perdut de pocs anys ençà. Qui desitgi conèixer més riquesa de detalls sobre aquests costums, consulti els nostres llibres: *El naixement. Costums i creences*, *Les esposalles. Costums i creences*, i *La mort. Costums i creences*, els quals es troben a la Biblioteca del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

JOAN AMADES

CRÒNICA

CENTRE

PER LA CONSTRUCCIÓ DE LA CARRETERA DE VALÈNCIA D'ANEU A SON.—Al *Noticiari* del número del mes de juliol proppassat donàvem compte de l'interès que havia pres el CENTRE prop de les autoritats de la nostra terra per tal que fos ben aviat un fet l'acabament de la carretera que ha d'unir València d'Aneu amb el poble de Son i de com havia passat la nostra súplica a l'estudi de la Comissió tècnica de la Generalitat. Ultimament hem rebut

un ofici de la dita Comissió, assabentant-nos que la carretera a què ens referim ha estat inclosa en el pla general d'Obres públiques com a camí a poble isolat, amb el número 708.

ADVERTIMENT.—En el número anterior, en l'article «L'escalada al Lloro de Montserrat», pàg. 297, línia 8 diu: «un company de la nostra entitat». Hem de remarcar que en dir la *nostra entitat* l'autor no es podia referir al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

BIBLIOGRAFIA

DANÉS I TORRAS, JOSEP.—*Els costums d'en Sanctacília i altres antics costums catalans*. — Publicació de «Arquitectura i Urbanisme» de la «Associació d'Arquitectes de Catalunya». 1936.

Es tracta del text d'una conferència publicada en un opuscle d'una seixantena de pàgines de presentació acuradíssima.

La poca volum del llibret està en relació inversa amb la substància del contingut. El nostre consoci i Vice-President és un investigador infatigable en la recerca de l'evolució històrica de l'art de la construcció, tant per les seves inquietuds de professional com per les seves aficions d'estudis posades al servei de «La Masia». Les consuetuds medievals barcelonines «dites de Sanctacília», arribades fins a nosaltres en edicions contemporànies, ja perdut el veritable sentit dels mots tècnics dels constructors medievals, han sofert per tant de la desfiguració de

termes o de la interpolació de mots inadequats que les han fetes més confoses encara per als lectors d'avui. Josep Danés, després de fer veure el valor jurídic d'aquella recopilació guiadora d'aquella construcció a l'Edat Mitjana posa en evidència les males interpretacions dels textos coneguts i fixa, per a alguns casos, a manera d'exemple, els mots originals i el significat llur. Aquesta reconstitució, però, no és més que iniciada. L'autor remarca la necessitat que sigui portada a bon terme amb l'ajut de tècnics i juristes per tal que serveixi de base a unes modernes Ordinacions Generals de l'art de la construcció a Catalunya, en quant a les relacions entre predis. Pel que hom veu d'uns «costums» medievals es passa a la conveniència d'una obra legislativa.

Tant de bo que la crida, interessant i documentada, del nostre consoci sigui escoltada pel Govern de Catalunya.

P. VILA

BIBLIOTECA

VOLUMS INGRESSATS DARRERAMENT

PER CANVI

- América Pintoresca.* — Descripción de viajes al Nuevo Continente por los más modernos exploradores Carlos Wiener, Doctor Crevoux, D. Charnay, etc., etc.—Montaner y Simón.—Barcelona, 1884.
- Atlas Colonial-France d'Outre Mer* par Henri Mager.—Ch. Bayle.—Paris.
- Atlas de Geographie Physique, Politique et Historique...* par Grosselin-Delamarche.—Nouv. edit.—E. Bertaux.—Paris, 1879.
- Atlas Universel et Classique de Geographie Ancienne, Romaine, du Moyen Age, Moderne et Contemporaine* par MM. Drioux et Ch. Leroy.—Nouv. edit. contenant 76 cartes colorées.—Eugène Belin.—Paris, 1869.
- BARZILAY, J.—*Dictionnaire géographique et descriptif de l'Italie.*—Truchy.—Paris, 1823.
- CROIX, DE LA.—*Nouvelle méthode pour apprendre la Geographie Universelle...* — 3.^a edit.—Tom. I-V.—Anisson et Pomel.—Lyon, 1717.
- Dictionnaire Geographique Portatif ou description de tous les Royaumes...*—Didot.—Paris, 1749.
- Dictionnaire Geographique-Portatif ou description des royaumes, provinces, villes patriarchats...*—Les Libraires Associés.—Paris, 1776.
- GUÍAS LÓPEZ.—*Guía Ilustrada de España y Portugal.*—E. López.—Barcelona, 1901.
- FERNÁNDEZ CUESTA, NEMESIO.—*Nuevo Viajero Universal, Enciclopedia de viajes modernos...* publicada por los más célebres viajeros del siglo XIX. Tom. I-V.—Gaspar y Roig.—Madrid, 1859.
- FERNÁNDEZ DE LOS RÍOS, A.—*Guía de Madrid.* — Of. Ilustración Española y Americana.—Madrid, 1876.
- FONTANE, MARIUS & RIOU, M.—*Le Canal Maritime de Suez Illustre.*—L'Illustration.—Paris, 1869.
- GIUSTINIANI, FRANCISCO.—*El Atlas abreviado o el nuevo compendio de la Geografia Universal.*—Tom. 2, 3.—Jaime Certa.—León de Francia, 1739.
- GUASP.—Colección de 1440 Xilografías... existentes en los obradores de la Imprenta y Libr. de Guasp.—Vol. I.—Palma de Mallorca.
- Guía del Antiguo Reino de Aragón...*—Viaje geográfico, artístico y pintoresco.—Guía Práctica Valverde.—Fernando Cano.—Madrid, 1886.
- LE ROUGE.—*Recueil des Fortifications Forts et Ports de Mer de France, Lavé au Pinceau.*—Le Rouge.—Paris.
- MELLADO, FRANCISCO DE P.—*Guía del Viajero en España.*—11 edic.—Libr. Española.—Madrid, 1869.
- MESONERO ROMANOS, R. DE.—*Nuevo manual histórico topográfico, estadístico y descripción de Madrid.*—Vda. A. Yenes. Madrid, 1854.
- MICHEL, ERNEST.—*A travers l'Hémisphère Sud ou mon Second Voyage autour du monde.*—Tom. I-II.—V. Palmé.—Paris, 1887-1888.
- NORDENSKJÖLD, OTTO.—*Au Pôle Arctique.*—E. Flammarion.—Paris.
- NORDENSKIÖLD, A. E.—*Circunnavegación del Asia y Europa. Viaje del Vega...*—Francisco Pérez.—Barcelona, 1882.
- NORVÈGE, LA.—*Ouvrage Officiel publié à l'occasion de l'Exposition Universelle de Paris, 1900.*—Imp. Centrale.—Kristiania, 1900.
- Noticia Geográfica del Reyno y Caminos de Portugal.*—Joachin Ibarra.—Madrid, 1762.
- Paris dans la Pêche.*—Vues et monuments dessinés par J. Arront et gravés par Wilmann.—Goupit & Cie.—Paris.
- PEARY, ROBERT E.—*A l'Assaut du Pole Nord en 1909, sous le Patronage du Club Arctique Peary...*—E. Lafite & Cie.—Paris, 1911.
- SALOMÓN, REMIGIO.—*Guía del viajero en Granada.*—P. Ventura Sabatel. Granada.
- SCOTT.—*Itinerario d'Italia.*—(1717).
- SECO DE LUCENA, LUIS.—*Guía breve de Granada.*—2.ª edic.—Tip. Comercial.—Granada, 1919.

SPEKE & GRANT.—*Las Fuentes del Nilo*.—222 pp.—José Domenech.—Valencia, 1877.

Terremotos de Andalucía. 1884-1885.—Texto explicativo de las 34 vistas heliográficas que forman este álbum.—L. Tasso Serra.—Barcelona.

VILÀ, BENITO.—*Guía del viajero en Málaga*.—Ilustración Española.—Málaga, 1861.

VILA, PAU.—*La Fesomia Geogràfica de Catalunya*.—Conferència.—Barcelona.

Duplicats

En aquest lloc anirem publicant els duplicats de les obres de la Biblioteca del CENTRE, els quals exemplars seran canviats per d'altres de vàlua equivalent o venuts als preus establerts sempre que no hagin estat canviats ja en el moment de sol·licitar-ho

1—ACADEMIA PROVINCIAL DE BELLAS ARTES DE BARCELONA.—*Acta de la Sesión pública*.—15 junio 1913.

2—ABELLA D'OR, L'.—*Calendari per a l'any 1927*.—Barcelona.

3—AJUNTAMENT DE BARCELONA. Arxiu Històric Municipal.—*L'Hotel de Ville de Barcelona. Abrègè historique*.—Of. Municipal d'Invest. i Public. històriques.—Barcelona, 1921.

4—AJUNTAMENT DE BARCELONA.—*L'Obra de la Comissió Municipal de Responsabilitats*.—1913 (5 exemplars).

5—ALBAREDA, ANTONIO.—*El turismo en España*.—43 pp.—Barcelona.

6—ALBIÑANA Y DE BORRÁS, J. F. & BOFARULL BROCA, ANDRÉS DE.—*Tarragona Monumental*.—Aris y Junet.—392 pp.—Tarragona, 1849.

7—ALCAIDE IBIECA, AGUSTÍ.—*Historia de los dos sitios que pusieron a Zaragoza en los años de 1808 y 1809 las tropas de Napoleón*.—Vol. I-II.—Madrid, 1830-1831.

8—ALEGRET, ADOLFO.—*El Monasterio de Poblet*.—101 pp.—Salvat y Cía.—Barcelona.

9—ALMANAC DE LES LLETRES.—*Mallorca*.—Associació per la cultura de Mallorca.—1928.

10—ALMANAC OCCITAN.—1924.

11—ALMELA Y VIVES, FRANCISCO.—

Alquerías de la Huerta Valenciana. Valencia.—Valencia Atracción.—36 pp.—1932.

12—ALMERA Y COMAS, JAIME.—*De Monjuich al Papiol al través de las épocas geológicas*.—53 pp.—Librería Religiosa.—Barcelona, 1880 (3 exemplars).

13—ALMERA Y COMAS, JAIME.—*Fauna salobre tortonense de Villanueva y Geltrú*.—16 pp.—Henrich y Cía.—Barcelona, 1895.

14—AMAT, FÉLIX.—*Sermón que en el entierro del Il. Sr. D. Frco. Armañá pronunció*.—32 pp.—Maria Canals Vda.—Tarragona.

15—ANUARIO 1931.—Asociación del Mercado Libre de Valores de Barcelona.

16—*Anuari de Premis i Beques*.—Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.—1932-1933.

17—ANUARI DE PREMIS I BEQUES.—Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.—1932 (4 exemplars); 1933 (2 exemplars).

18—ARCHIVO HISTÓRICO NACIONAL.—*Índice de los documentos del Monasterio de Sahagún de la orden de S. Benito*.—690 pp.—Aribau y Cía.—Madrid, 1874.

19—ARCO, LUIS DEL.—*Guía Artística y Monumental de Tarragona y su Provincia*.—238 pp.—Tip. Tarraconense.—Tarragona, 1906.

20—ARGAIZ, P. GERÓNIMO.—*La Parla de Cataluña*.—(hi manca portada i algun full).

21—ARTIGAS Y RAMONEDA, JOSÉ.—*El Monasterio de Santa María de Ripoll*.—31 pp.—Fidel Giró.—Barcelona, 1886 (2 exemplars).

22—ASOCIACIÓN ARTÍSTICA ARQUEOLÓGICA BARCELONESA.—*Album de Indumentaria Española. 1889*.—380 pp. i làmines.—Jepus Roviralta.—Barcelona, 1890.

23—ATENEU BARCELONÉS.—*Catálogo de la Biblioteca*.—442 pp.—L'Avenç.—Barcelona, 1891.

24—ATENEU BARCELONÉS.—*Estado de la cultura española y particularmente Catalana en el siglo xv*.—450 pp.—Henrich y Cía.—Barcelona, 1893.

25—AYMERICH, MATTHÆO.—*Nómina*

- et Acta episcoporum barcinonensium*.....—493 pp.—Jeannom Nadal.—Barcinone, 1760 (2 exemp.).
- 26—AYUNTAMIENTO DE MADRID.—*Revista de la Biblioteca Archivo y Museo*.—Año I. n.º 1.
- 27—AZPEITIA, MATEO.—*Evolución Mundial del Notariado*.—31 pp.—La Renaixensa.—Barcelona.
- 28—BABELON, ERNEST.—*Manuel d'Archéologie Orientale*.—318 pp.—Maison Quantin.—Paris.
- 29—BALAGUER, VÍCTOR.—*Bellezas de la Historia de Cataluña*.—512 pp. Narc. Ramírez.—Barcelona, 1855.
- 30—BALARI Y JOYANY, JOSÉ.—*Historia de la Real Academia de Ciencias y Artes—L'Avenç*—Barcelona, 1895.
- 31—BALCELLS, MARIANO.—*Sección Astrófica del Observatorio del Ebro*.—31 pp.—Rivadeneira.—Madrid, 1907.
- 32—BALMES.—*Crònica de les Festes del Centenari d'en*.... per Lluís B. Nadal.—192 pp.—Gazeta Montanyesa.—Vich, 1911.
- 33—BANCO DE BARCELONA.—*Memo-ria*.....—Henrich y Cía.—Barcelona, 20 mayo 1894.
- 34—*Barcelona a la vista*.—Album de fotografías inéditas.—2.ª Serie. cuad.º 10.
- 35—BARNOLA, J. M.—*Flora Vascular del Principado de Andorra*.—90 pp.—C. Gasca.—Zaragoza, 1919.
- 36—BARRI, TOMÀS.—*La badada de Carl Marx* (novella).—352 pp.—Pallas.—Barcelona, 1935.
- 37—BATUT, ARTHUR.—*La Photographie aerienne par cerfvolant*.—Gautier-Villars.—Paris, 1890.
- 38—BAYET, C.—*Précis d'Histoire de l'Art*.—350 pp.—Quantin.—Paris.
- 39—BENESSAT, FREDERICH.—*Poch pot l'individu, L'Associació tot ho pot*.—18 pp.—Jaume Josep.—Granollers, 1906.
- 40—BERTRAN SOLER, TOMÀS.—*Itinerario Descriptivo de Cataluña*.—284 pp.—Imprenta de Oliveres.—Barcelona, 1847.
- 41—BERTRAN SOLSONA, JOSÉ.—*Valle de Aran*.—208 pp.—Cortel.—Barcelona, 1928.
- 42—BOFILL, ARTURO.—*Catálogo de los moluscos Tertaceos terrestres del llano de Barcelona*.—Crónica científica.—24 pp.—Barcelona, 1879.
- 43—BOFILL, A. & IBARS, F.—*Vall del Segre y Andorra*.—Museu Martorell.—Barcelona.
- 44—BOTET I SISÓ, JOAQUÍN.—*Noticia histórica y arqueológica de la antigua ciudad de Emporion*.—145 pp.—Gómez Fuenteviedra.—Madrid, 1879 (2 exemplars).
- 45—BRUNET Y BELLET, JOSEPH.—*Errors històrics*: I. Espanya. Ni iberos ni Fenicios.—II. Ni Arios ni Indoarios.—Vol. I-II.—Barcelona, 1887-1889.
- 46—BRUTAILS, AUGUSTE.—*Etude Archéologique sur le Castillet de Nôtre Dame de Perpignan*.—83 pp.—Ch. Latrole.—Perpignan, 1886.
- 47—CABRÉ, J. C.—*Avance al estudio de las pinturas prehistóricas del extremo sur de España*.—35 pp.—Museo Natural de Ciencias Naturales.—Madrid, 1914.
- 48—CABRÉ, J. C.—*La Val del Charco de Agua Amarga*.—20 pp.—Mateu.—1915.
- 49—Cámara Oficial del Comercio y de la Industria de la Prov. de Lérida.—195 pp.—Ferr. Tra.—Lérida, 1930.
- 50—CARDOSO PINTO, AUGUSTO.—*Algunas cartas e papeis de Alexandre Herculano*.—Imp. Ltda.—Lisboa, 1929.
- 51—CARDOSO PINTO, AUGUSTO.—O «Misal Bracarense» impresso per Germao Galharde em 1538.—15 pp.—Impta Ltda.—Lisboa, 1928.
- 52—CARRERAS CANDI, F.—*Argentona Histórica*.—138 pp.—La Renaixensa.—Barcelona, 1891.
- 53—CARRERAS CANDI, F.—*Discurso leído ante la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*.—58 pp.—Jepus.—Barcelona, 14 marzo 1898.